

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЛУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXIV, СВ. 2

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Александар Лома, др Алина Маслова, др Софија Милорадовић,
др Мирослав Николић, др Слободан Павловић, др Предраг Пипер,
др Слободан Ремејић, др Живојин Сјанојчић, др Јелица Сјојановић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Викјор Фридман*

Главни уредник
Предраг Пипер

БЕОГРАД
2018

ISSN 0350-185X, – Књ. 74, св. 2 (2018), стр. 89–108

УДК:811.163.41'282.2

811.163.41'272

COBISS.SR-ID 271846924

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI1802089T>

Примљено: 22. маја 2018.

Прихваћено: 25. јуна 2018.

Оригинални научни рад

ТАТЈАНА Г. ТРАЈКОВИЋ*

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за српски језик

ГОВОР НИША КРОЗ ПРИЗМУ ДИГЛОСИВНОСТИ**

У раду је дата квантитативна и квалитативна анализа говора двеју група (наставника и ученика) Нишлија са циљем да се утврде основне карактеристике савременог нишког вернакулара. Испитивање диглосивног понашања говорника у различитим комуникативним ситуацијама рађено је на основу анкета које су обухватале питања о ставовима према дијалекту и о употреби појединих дијалекатских и стандардних облика српског језика. Одабиром друштвених и језичких варијабли, њиховим укрштањем, статистичком обрадом и дескрипцијом добијених резултата дошло се до закључака о одликама нишког говора старије и млађе генерације различитог нивоа образовања. Уочене су разлике у овим идиомима, које се одликују различитим степеном заступљености дијалекатских и стандардних црта српског језика. Неједнакост је исказана и кроз начине пребацавања кода, односно, одабиром адаптивних језичких средстава. Потврђено је постојање интердијалекта, нарочито изражено код ученика који истовремено употребљавају дијалекатске и стандардне форме без обзира на комуникативну ситуацију.

Кључне речи: српски језик, призренско-тимочка дијалекатска област, говор Ниша, говор града, диглосија, пребацавање кода.

1. Увод – о говору Ниша

1.1. Проблематиком говора градских средина у Србији бавили су се наши лингвисти на различите начине. Милош Московљевић

---

* tatjana.trajkovic@filfak.ni.ac.rs

** Рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (ЕДБ 178020), који у целини финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

је, на основу грађе коју је прикупљао у Београду, први истакао социјална раслојавања у градском говору (Московљевић 1921). Од тог времена многи су упућивали на важност испитивања градских говора. Милка Ивић је указала на постојање разлика између градског и сеоског говора истог дијалекатског подручја и на потребу проучавања градских говора, чија је индивидуалност условљена дијалекатским окружењем (Ivić 1965). Павле Ивић је, такође, упутио позив дијалектолозима да се окрену истраживањима стања у говорима града (Ивић 1994: 70). Милорад Радовановић је скретао пажњу на неопходност организованог развоја урбане дијалектологије (Radovanović 1982: 816–817). Душан Јовић се посветио жупском говору и његовом односу према стандардном језику (Јовић 1979), као и типовима градских говора (Јовић 1983). Традиционалним дијалектолошким истраживањима описани су говори градова Ђаковице (Стевановић 1950), Лесковца (Михалловић 1977) и Призрена (Реметић 1996). Станислав Станковић је упоредио реализацију различитих дијалекатских типова код различитих група говорника у Власотинцу (Станковић 1997). Софија Милорадовић је на основу састављеног упитника обавила „пилот-истраживање“ говора млађе популације у Параћину како би описала „комуникацијску стратегију“ младих и њихову усмереност ка дијалектизмима и англицизмима (Милорадовић 2016). М. Јањић и И. Чутура обављале су истраживања говора младих у Врању да би на основу прикупљеног материјала анализирале жаргонизме, а до корпуса се дошло на основу аудио-записа спонтаних говорних догађаја и слободних интервјуа (Јањић, Чутура 2012). Резултати социolingвистичких испитивања говора Прешева као урбане средине изнети су у раду *Socio-linguistic research of the dialect of Preševo in the south of Serbia* (Трајковић 2016). Најдаље у испитивањима једног градског вернакулара отишао је тим новосадских лингвиста, који је, применом социolingвистичких метода, у два монографијама дао прозодијску, фонетску, морфолошку, ономастичку слику говора Новог Сада (Бошњаковић 2009, Бошњаковић 2011).

1.2.1. Нишки говор често је привлачио пажњу лингвиста, а рекло би се да су се њиме највише бавили странци. Још код Вука налазимо Ниш у контексту лоше писмености (Караџић 1987: 469). На самим почецима српске дијалектологије ово подручје бива предмет истраживања у оквиру призренско-тимочке области. Бројне приме-

ре за потребе *Дијалеката и источне и јужне Србије* Белић је забележио у Нишу, мада тај говор није одвајао од његове руралне околине (Белић 1905). Амерички слависта Томас Магнер је нишки говор анализирао у неколико чланака. У једној студији он је са Ладиславом Матејком изнео резултате испитивања акценатских прилика у Нишу до којих се дошло на основу тестирања ученика нишке школе „Стеван Сремац“. Закључци се, наравно, своде на нераспознавање „вуковских акцената“ (MAGNER, МАТЕЈКА 1971). Нешто касније Магнер, у паралелном сагледавању „градских дијалеката“ Загреб, Сплита и Ниша, представља три верзије једног текста и даје кратка запажања о овим вернакуларима (MAGNER 1983). У чланку *A century of the Niš dialect* Магнер описује нишки говор на основу неколико текстова из Ниша: позоришног текста *Ивкова слава*, *Калчиних њрича* Нишлије Михаила Голубовића, *Аризани* Нишлије Ивана Ивановића, јавног обраћања представника Удружења Нишлија у Београду и превода једног текста са енглеског на нишку варијанту српског језика уз помоћ студената из Ниша. Језичке особености ових текстова упоређене су са стандардним српским језиком, а истакнуте су разлике у акценту, употреби полугласника, енклитика *си*, *гу*, *ги*, радном глаголском придеву мушког рода једине на *-ја*, падежном систему и лексици. Након сагледавања из различитих временских углова, Магнер износи своје закључке о живом постојању нишког говора нарочито међу Нишлијама ниже класе чија деца нису студенти: „My own conclusion is that the Niš dialect is still very much alive and that it is possible that it is the major medium of communication among lower-income classes (the majority of Nishians) whose children do not go to the university“ (MAGNER 1984: 141). Међутим, исказане су сумње у Магнерове верзије нишког говора. Павле Ивић их описује као имитирање Ивкове славе (Ивић 1994: 63), с чим се сложио и Пол-Луј Тома, који тврди да је до закључака о нишком народном говору Магнер дошао на основу „пастиша Сремчевог дела“, те је слика нишког вернакулара „до карикатуре деформисана“ (Тома 1998: 436, фуснота 449). Овакви ставови умногоме су умањили значај Магнеровог рада.

Најзначајније дело о говору Ниша несумњиво је монографија *Говори Ниша и околних села* настала из пера француског слависте. Пол-Луј Тома је на својеврстан начин сучелио три типа говора нишког краја: градски, сеоски и архаични из књижевних дела

Стевана Сремца и утврдио да говор Ниша, као јужноморавски говор призренско-тимочке области, „представља мешавину стандардних, дијалекатских и интердијалекатских (тј. ни стандардних, ни дијалекатских) облика“ (Тома 1998: 433, 436). Информатори представници градског типа овог говора били су старији људи (пет мушкараца и пет жена), мање образовани, чији родитељи потичу из Ниша. На основу детаљне анализе и поређења руралног, урбаног нишког говора и стандардног српског језика утврђено је да су неке дијалекатске црте потпуно нестале из града: фонема *s*, глаголски придев радни мушког рода на *-ja*, аналитичка компарација, удвајање личних заменица и одређени слој лексике. Међутим, то је новина, која у време Сремца или Белића није забележена. Према закључцима Томе, Сремчеви јунаци носиоци су архаичног варијетета говора Ниша и таквог говора данас нема у овом граду. Савремени нишки вернакулар одскочио је од околине и разликује се од свог изворног дијалекта по бројним елементима насталим у процесу адаптације стандардном српском језику. То је довело до става Нишлија да је њихов говор узвишенији од сеоског окружења (Тома 1998: 436). Ипак, нишки градски говор нема прави престиж у односу на околину, јер ту улогу за ове крајеве игра стандард. Истраживањима на пољу диглосивности у Нишу истиче се однос локалног говора са изворним призренско-јужноморавским обележјима према стандардној варијанти српског језика, који за ово подручје нарочито представља виши језички ниво и престиж коме се тежи. На диглосију у Нишу упућивао је и Магнер: „I have the impression that Nishians use more prepositional phrases than is usual in standard Serbian but I have no data on that. It is impossible, without the resources of a team of investigators, to estimate how many Nishians are in a situation of diglossia, that is, controlling standard Serbian for formal use and the Niš dialect, archaic or modern, for informal use“ (MAGNER 1984: 139–140). Пол-Луј Тома се на терену сусрео са диглосивним понашањем својих информатора, који су умели да контролишу свој говор, али се то брзо решавало присуством особа из породице, што је омогућавало повратак на фамилијарни разговор (Тома 1998: 433–434).¹

¹ Говор града Ниша из угла савременог доба шира је тема од оне коју је Тома испитао кроз идиолекте одабраних појединаца. Испитивање градског говора је опсежнији посао за који је „неопходан репрезентативан социолингвистички

1.2.2. О феномену диглосије у српском језику расправљано је врло ограничено из теоријског угла, а конкретни примери анализирани су пре свега у нашој старој писмености. Говорећи о таквој диглосији, Павле Ивић је дао тумачење ове појаве као стања у којем се једно друштво служи двама системима истог језика, од којих један има статус узвишеног, а други нижег стила изражавања, што је функционално условљено (в. Ивић 1998а: 29). Јасмина Грковић-Мејдор објашњава комплементарни дистрибуциони однос између српскословенског и српског народног језика у српскословенској епоси, чија је употреба зависила од типа и садржине докумената (Грковић-Мејдор 2004: 391, 392).

Бугарски лингвисти су се нешто више бавили диглосијом у данашњем бугарском језику (Виденов 2005), а конкретнији резултати остварени су током истраживања говора града Криводола, где се применом такозваних тестова и експеримената сагледавало стање у трима идиомима: интелектуалаца, пољопривредника и ученика (Димитрова 2004).

Иако су наши дијалектолози свесни диглосивних момената у говорима које испитују и веома добро знају на које дијалекатске/језичке црте се диглосија усмерава, они се углавном клоне истраживања на том пољу тако што избегавају прилике које би изазвале ову појаву (в. Трајковић 2017б). Диглосивност у српским дијалектима постоји, али је због своје осетљиве природе готово неухватљива. Разлика у могућностима испитивања појаве и доказа диглосије између историчара језика, као дијакроничара, и дијалектолога, као синхроничара, садржана је у материјалу којим се располаже. Историчар поседује опипљиве доказе, које може детаљно анализирати. Дијалектолог се сусреће са говорном ситуацијом којом мора суптилно управљати како би препознао говорникове склоности, односно намере и способности. С друге

узорок, који пак изискује велики број испитаника, а који припадају и различитим нараштајима, ради добијања задовољавајућег усменог корпуса и прецизне социјалне стратификације говора града [...] Треба сачинити упитнике са кључним елементима свих језичких нивоа, како би истраживање резултирало утврђивањем језичких варијабли, да би се потом утврдили и узроци промена“ (Милорадовић 2016: 81, 82). Ставови о новом приступу нишком вернакулару изнети су у раду *Niš speech in the light of the newest sociolinguistic research* (Трајковић 2017а), где је наведена поступност у том послу. У овом раду бавим се само малим делом тамо изнетих циљева и задатака, који се односи на проблем диглосије.

стране, уколико нема довољно вештине, дијалектолог се може наћи у недоумици или чак заблуди да његов информатор има обележја конкретног народног говора у превирању, а да се заправо нашао у мрежи информаторовог труда да се у наметнутој ситуацији комуникативно понаша онако како мисли да је најбоље – представити се у најбољем могућем светлу, као особа од знања, као говорник који зна „правила, исправан српски језик“. Диглосија у живом говору веома лако „клизи“ и тешко је потврдити њено постојање. Најбоље се може препознати у комуникацији са познатом особом, коју би, под одређеним условима, требало пратити у различитим околностима.² На начин сличан овоме истраживања је обављала Софија Милорадовић, која је анкетирала мањи број испитаника, али оне које дуго и добро познаје (Милорадовић 2016: 81). Јањић и Чутура су примениле технику анкетања уз помоћ упитника, који је садржао питања вишеструког избора и отвореног типа. Поред тога, оне су реализовале и слободне интервјуе и сачиниле аудио-записе спонтаних разговора (Јањић, Чутура 2012: 40, 50). Међутим, идеалне услове испитивања диглосије није лако остварити. Један од могућих начина утврђивања диглосије јесте попуњавање посебно конципиране анкете, али с опрезом да и на папиру анонимни информатор може бити неискрен.

Овај рад настао је с циљем да се путем диглосије испитане анкетом досегне до битних одлика говора града Ниша, односно, конкретна тема рада је нишки говор код наставника и ученика средњих школа у Нишу исказан кроз диглосивно понашање.³

2. Циљеви и методологија истраживања

2.1. Какав је став представника говора Ниша према употреби дијалекатских црта у различитим околностима и какав је њихов избор између дијалекта и стандарда – основне су поставке од којих

² Примери ове врсте анализирани су у раду *Ситуациона употреба стандарда код носилаца дијалекта* (Трајковић 2013), где се мало детаљније описују неке од најчешћих околности у којима се дешава диглосија, с тим да су оне потврђене примерима из живог народног говора.

³ Само истраживање замишљено је много шире и односи се на диглосивност у призренско-тимочким говорима. Његови сегменти требало би да сачине потпунију слику о заступљености диглосивног понашања представника народног говора.

се кренуло у истраживање. Супротстављене су две групе говорника из редова школе: наставничка и ученичка. Циљ овог испитивања јесте доћи до одговора на питања:

1. Да ли се језичка/дијалекатска опредељења наставника и ученика разликују и у којој мери је то изражено?
2. Који су језички облици подвргнути прилагођавању?
3. Које су основне одлике данашњег нишког вернакулара?

2.2. Постављени циљ одређен је друштвеним варијаблама исказаним првим питањем и језичким варијаблама садржаним у другом питању. Обухваћене су две битне друштвене варијабле: узраст и образовање. Прва варијабла је мало шире постављена и уопштена релацијом: старији и млађи, док је друга сведена на однос: средња школа према факултетској образованости. Овоме треба придодати да се водило рачуна и о трећој варијабли – пореклу. Заправо, сви анкетирани информатори живе и школују се, односно раде, у Нишу. С обзиром на то да је фокус испитивања диглосија, околности и комуникативно окружење представљају још једну друштвену варијаблу обухваћену овом анализом.

2.3. У одабиру језичких варијабли није се могло предалеко отићи. С обзиром на то да у данашњем нишком говору готово да и нема типичних јужноморавских елемената, веома се сузио избор маркера, како је Вилијам Лабов назвао најупадљивије дијалекатске црте којих је носилац свестан (Лавов 1972: 324–325). Како Д. Ћупић запажа: „у градским срединама јужне и југоисточне Србије дошло је у послератном периоду до извесних промена. Градови су задржали своју дијалекатску базу околних руралних средина, али – утицајем књижевног језика и развојем привреде која је условила усељавање у градове и становништва са различитих штокавских простора, па и новоштокавских, и у њима су извршене промене [...] Такву судбину деле говори свих већих центара овог подручја (Ниша, Пирота, Лесковца, Врања и др.)“ (Ћупић 1996: 164). Тако се у говору Нишу данас не могу очекивати евентуалне употребе рефлекса *лу* од вокалног *л*, *-ја* форме од *-л*, презентна на *-в*, аналитичке компарације и сл. Павле Ивић је у Предговору *Говора Ниша и околних села* сагледао основне проблеме Нишлија у савладавању стандардне варијанте српског језика, од којих су два највећа: прозодија речи и деклинација. Од њих, први је готово несавладив, док је

други могуће решити: „Показује се да се, упркос свему, падежни облици и њихова употреба могу некако научити, али да усвајање прозодијске структуре у најбољем случају остаје на пола пута. Акценти се могу изговорити на њиховом новоштокавском месту, али је готово немогуће заменити ЈЕДАН акценат системом од ЧЕТИРИ јединице које се међу собом разликују суптилним особеностима и уз то научити у којој од многих хиљада речи треба употребити коју од те четири јединице“ (Ивић 1998б: 11–12).⁴ Узимајући ово у обзир, као и личне потврде до којих сам дошла у необавезним разговорима са Нишлијама, определила сам се за форме које су се показале као истакнута говорна обележја: место експираторног акцента, несигурност у употреби облика локатива и конструкција *енклиитика* (+ *да*) + *йрезенї* за футур I.

2.4. Укрштањем одабраних друштвених и језичких варијабли и свођењем свих резултата дошло би се до одговора на треће постављено питање – које су битне карактеристике савременог нишког идиома у оквирима призренско-тимочког дијалекатског подручја и урбаног варијетета.

2.5. За потребе овог истраживања осмишљена је анкета која се састојала из два дела. Први део је садржао питања о ставовима према дијалекту и стандардном језику, а друга група питања односила се на употребу конкретних облика у одређеним ситуацијама. Предвиђене су следеће ситуације: разговор у породици, службени разговор / обраћање наставнику, разговор са особом која потиче са простора ван дијалекатске области којој информатор припада, разговор на пијаци, разговор са познатим / непознатим продавцем, разговор са малим дететом. Форме питања другачије су осмишљене за ове две групе информатора. Питања за ђаке конструисана су тако да се водило рачуна о једноставнијем и разумљивијем стилу.

Анонимном анкетом, са посебним истицањем да се не ради ни о каквој провери знања, настојало се доћи до објективних одговора.

Анкетом је обухваћено 110 наставника и 206 ученика из нишких средњих школа (четири гимназије и три стручне школе), што

⁴ Интересантна су Ивићева виђења даљег развоја оваквог стања и могућих решења: „Перспектива је, дакле, да се учврсти (и на неки начин легализује) један регионални изговор стандардног језика чија би одлика била неутрализација тонских и квантитетских опозиција уз изговор акцента на месту које прописује норма“ (Ивић 1998б: 12).

би, према препорукама социолингвиста, био сасвим довољан број за социолингвистичка истраживања.⁵

Уводне информације о особи која учествује у анкетирању биле су неопходне за прецизније свођење резултата. Наиме, оно што је било неопходно јесте да информатор потиче из Ниша или да живи у Нишу најмање петнаест година, што је минимум који је уведен због средњошколаца, а то би значило да су од рођења житељи Ниша.⁶ Порекло је такође било важан податак за основну сврху истраживања. Анализом сам обухватила само оне особе које су из Ниша или дужи период живе у Нишу и чије порекло није захватало простор ван призренско-тимочке дијалекатске области.

3. Резултати и тумачења

3.1. Резултати истраживања представљени су у табелама и графикону. Сви подаци обрађени су квантитативно и квалитативно. На основу статистичке обраде података дошло се до извесних закључака који се тичу напред постављених циљева.

3.1.1. Први део испитивања био је усмерен ка исказивању ставова говорника према дијалекту и његовом месту у комуникацији. Информатори су одговарали на постављена тврђења одговорима: *да*, *йонекад* или *не*. Понуђене су претпоставке да се говорници служе дијалектом у одређеним околностима комуникације у породици или ван ње, односно, у фамилијарном, опуштеном односу или онда када тај однос прелази на виши, контролисанији ниво. Следећа претпоставка је да говорник показује способност језичког адаптирања и да то свесно чини како би се приближио правилима јавног изражавања, односно нормираном језику. Уколико говорник приступа пребацавању кода, да ли то значи да жели да сачува своје дијалекатске црте или сматра да дијалекат треба постепено потискивати – то је питање садржано у још двама тврђењима, по којима су се информатори изјашњавали.

⁵ Љубиша Рајић подсећа да се за оваква испитивања оптималан узорак креће између 25 и 90, а да је 150 нека горња граница, те да свако даље повећање броја испитаника не доприноси значајнијим резултатима (Рајић 2009: 34).

⁶ Приликом социолингвистичког проучавања говора града Великог Трнова, Михаил Виденов и Бојан Бајчев су бирали информаторе који су житељи града од 15 до 20 година (Виденов, Бајчев 1999; Виденов 2010: 62).

3.1.1.1. Лична мишљења наставника и ученика о месту дијалекта у комуникацији представљени су у табели 1.

Табела 1. Ставови говорника према употреби дијалекта

Став	Групе	Наставници			Ученици		
		Да	Понекад	Не	Да	Понекад	Не
Дијалекат користим само у оквиру породице		34,54%	40%	24,46%	25,73%	26,7%	47,57%
Могу да прилагођавам свој говор према саговорнику		82,73%	13,64%	3,63%	83,5%	14,56%	1,94%
Дијалекат је прихватљив у одговарајућим околностима		93,64%	/	6,36%	90,29%	/	9,71%
Дијалекат треба чувати		89,09%	/	10,91%	88,83%	/	11,17%

Ставови наставника и ученика углавном се поклапају онда када се ради о општем ставу да је дијалекат прихватљив у друштву и да га треба сачувати. И наставници и ученици нису показали негативан однос према дијалекту. Напротив, велики проценат говорника изјаснио се у корист опстанка дијалекта, што би требало да указује и на опште одлике ових идиома. Међутим, касније анализе показале да упркос, такорећи, општој прихваћености дијалекта, тог дијалекта нема много у самим идиолектима обрађиваним за потребе овог рада.

Прилична изједначеност наставника и ученика показана је у самосвести говорника о сопственој способности да се говором прилагоде саговорнику и одговарајућој ситуацији. Веома је мала разлика у броју говорника који су одговором *да* показали да су склони пребацивању кода у току разговора условљеног ситуацијом или саговорником: 82,73% наставника и 83,5% ученика.

Другачији однос се показао по питању конкретније употребе дијалекта. Да дијалекатске црте користе само у оквиру породице изјаснило се 35,54% наставника одговором *да* и 40% одговором *ионекад*. Тај број мањи је у другој групи. Наиме, чак 47,57% ученика одговорило је негативно на тврђење да се дијалектом служи само

у породичним оквирима. На основу тога долази се до закључка да је дијалекат код ученика заступљенији ван интерне комуникације.

3.1.2. Други део испитивања односио се на употребу конкретних језичких црта, односно одабраних маркера, који су заправо битна обележја данашњег говора Ниша, а пре свега овде одабраних група говорника. Ради се о оптималном броју језичких варијабли, који не би требало превише да оптерети информатора и који би требало да задржи његову пажњу. Уситњавање језичких варијабли у овој методи истраживања не би довело до релевантних резултата, јер би се неке варијабле можда показале као сувишне за неке групе.

3.1.2.1. У табели 2 представљен је ниво употребе нестандардних облика у свим околностима комуникације. Циљ овакве анализе био је да се испита колико је дијалекат заступљен без обзира на диглосивност говорника, односно у ком степену је дијалекат обележје говора нишких наставника и ученика.

Табела 2. Употреба нестандардних облика у свим ситуацијама

Групе	Језичке варијабле	Дијалекатско место акцента	Употреба акузатива уместо локатива	Конструкције футура I (<i>ћу да дођем / ћу дођем / ће дођем, ће ѿаднеи</i>)
Наставници		/	/	/
Ученици		20,39%	13,1%	3,4%

На основу података из табеле 2 сасвим је јасно да наставници никада не употребљавају нестандардне облике у свим околностима, што упућује на закључак да је ова група говорника склона пребацивању кода и да је врло прецизна у томе. Наставници имају тачно одређену границу када се који језички елементи употребљавају, када бирају дијалекатске форме, а када стандардне.

3.1.2.2. У табели 3 приказан је ниво коришћења форми прилагођених стандарду у свим претпостављаним околностима. Сврха овакве анализе била је да се утврди у коликој мери се стандардни облици или облици прилагођени стандарду користе у свакодневном говору наставника и ученика Ниша.

Табела 3. Употреба језичких облика прилагођених стандарду у свим ситуацијама

Групе \ Језичке варијабле	Место акцента прилагођено стандарду	Стандардна употреба локатива	Конструкције футура I (<i>доћи ћу, њашићеш</i>)
Наставници	48,18%	79,09%	55,45%
Ученици	40,29%	58,74%	42,72%

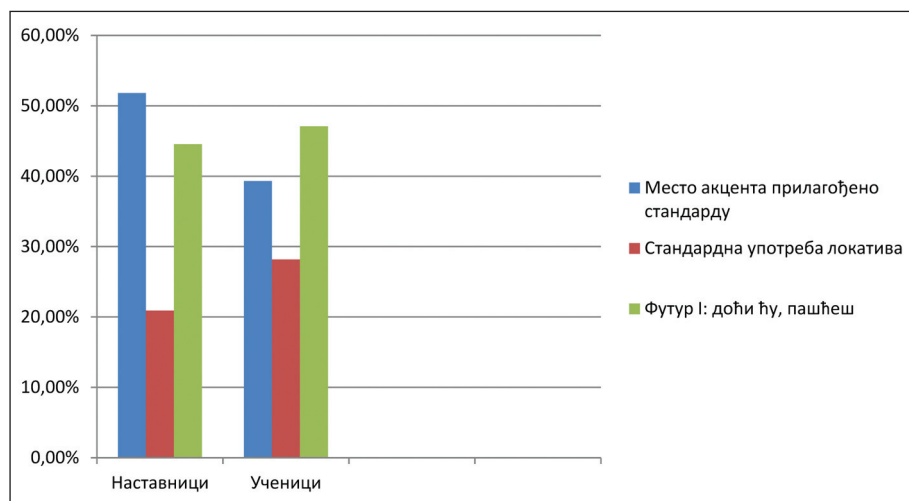
Табела 3 показује колико су стандарднојезички елементи заступљени у говору обеју група. Наиме, облици који одговарају нормираном српском језику, а то су употреба локатива и форми футура I типа *доћи ћу, њашићеш*, у којима се препознаје инфинитив, као и оних који су прилагођени стандарду, где сврставам место акцента, јер се за ово истраживање квалитет и квантитет није могао испитати, саставни су део анализираних нишких идиома у одређеном постотку. Група наставника показује да у већем проценту у односу на ученике користи стандардне елементе у свом говору без обзира на диглосивне ситуације. Разлика у изменама одабраних маркера између испитиваних група креће се од 7,89%, што се односи на употребу речи са местом акцента прилагођеном стандарду, до 20,35%, што је разлика у стандардном коришћењу облика локатива. То би значило да се узраст ученика још увек није потпуно прилагодио новоштокавској деклинацији, али се намеће претпоставка да ће удео оваквих елемената расти током одрастања и образовања. Наиме, уколико би се применила Лабова препорука да посматрањем различитих узрасних група у истом времену заправо можемо пратити развој дијалекта, привидно време (*apparent time*, в. Лавов 1972: 372) би показало тенденцију развоја овде испитиваних нишких идиолеката.

С друге стране, рекло би се да је место акцента категорија коју су ученици најбоље савладали и да су у њој они најближи старијој групи говорника која је високо образована. Облици футура I, у којима се употребљава инфинитив, ученици користе са уделом од 42,72%, што је за 12,73% мање од удела забележеног код наставника.

3.1.2.3. У графикону 1 представљено је диглосивно понашање говорника у ситуацијама када комуницирају са саговорником који

је носилац неког другог дијалекта, одосно дијалекта који је ближи стандарду него што су говори призренско-тимочке области, или се ради о формалнијој комуникацији.

Графикон 1. Употреба језичких облика прилагођених стандарду само у формалној комуникацији

Анализа је показала да су диглосивности склонији наставници, који у ситуацијама разговора на јавним местима, ван породичног окружења, чешће бирају стандардни код. Пребацавању кода нису све језичке варијабле једнако изложене, а та неједнакост изражена је и по групама испитиваних говорника.

Формалне околности намећу говорнику другачији избор језичких средстава како би се адаптирао нормираном језику. Стандардне облике или облике прилагођене стандарду говорници у различитом односу бирају. У групи наставника 51,82% говорника прилагођава место акцента, 44,55% бира облике *доћи ћу, пашћеш*, 20,9% користи стандардне облике локатива. То указује на закључак да се акценат најчешће подвргава адаптацији, јер се ради о веома маркираној дијалекатској одлици, која је лако препознатљива, те може послужити као средство етикетирања говорника. Друга страна овог описа јесте да је дијалекатско место акцента главно обележје интерне комуникације. За овим следи употреба облика *ћу да дођем / ћу дођем / ће дођем*, који су такође заступљени углавном у неформалним околностима. Најмањи проценат коришћења иска-

зан је за облик локатива, те се чини да ови представници нишког говора иза себе остављају аналитичку деклинацију.

Група ученика најчешће се прилагођава стандарду употребом ликова *доћи ћу*, *ѿаићеш*, што би значило да њих нема у неформалној комуникацији. Место акцента је и код ученика заступљено као често средство у прилагођавању саговорнику, али у мањем проценту него код наставника, са разликом од 12,5%. И код ученика, као и код наставника, стандардна употреба локатива налази се на последњем месту у избору средстава за језичко прилагођавање, с тим што овде ученици у већем броју то чине у односу на наставнике.

Када се упореди избор маркера за прилагођавање према групама, закључује се да највећи проценат наставника бира место акцента, а највећи број ученика у диглосивним ситуацијама користи облике футура I *доћи ћу*, *ѿаићеш*. Најмањи број наставника и најмањи број ученика адаптира се стандардном употребом локатива, јер управо највећи број говорника из обеју група најчешће користи овај облик и у неформалним околностима. Овакво стање показатељ је развоја и нових обележја данашњег нишког говора, којем синтетичка деклинација више није непознаница.

4. Закључне напомене

4.1. Говор Ниша у лингвогеографском смислу припада призренско-тимочкој дијалекатској области, а још уже одређено – призренско-јужноморавском дијалекту. Међутим, с обзиром на то да се ради о урбаној средини, Ниш одликују многе језичке црте које су блиске стандардном српском језику, те се по томе он разликује од говора околних руралних средина. Вероватно је тврђење Д. Ћупића да „убудуће треба све више рачунати с тим да ће управо градски говори више утицати на сеоске него обрнуто“ (Ћупић 1996: 165). Ипак, и поред промена у градским говорима, С. Милорадовић закључује да је „брзина неутралисања дијалекатских особености на нашим просторима“ нешто мања у односу на очекивања наших лингвиста (Милорадовић 2016: 89). Оно што се односи на нишки вернакулар јесте да су се дијалекатски елементи којима се Ниш уклапао у јужноморавско подручје временом губили, тако да је данас реткост чути их на улици. Уз такво стање нишког вернакулара, говор Ниша није лако описати. Потребно је оваквом послу приступити парцијално и из различитих углова. Један део истраживања

нишког говора јесте проучавање диглосивног понашања његових представника, које, такође, треба бирати поступно, јер се друштвене и језичке варијабле не би могле укрштати по сваку цену. То би значило да се исти маркери не би могли применити на исте групе говорника. Из тих разлога за овај рад одабране су групе информатора код којих су препознати заједнички маркери.

4.2. Две групе информатора код којих је вршено истраживање су наставници и ученици нишких средњих школа, чијим су избором покривене друштвене варијабле: образованост, узраст и порекло као једина заједничка варијабла. Након анализе ставова наставника и ученика, као представника нишког вернакулара, према дијалекту и његовом месту у комуникацији, о односу стандардног и дијалекатског варијетета српског језика и сопственој способности језичког адаптирања, показало се да Нишлије немају исказан негативан однос према дијалекту и сматрају да дијалекат треба очувати. Међутим, велики број говорника склон је измени својих језичких обележја како би се прилагодио саговорнику и у ту сврху чешће користи облике блиске стандардном српском језику. Даља анализа адаптивних језичких инструмената довела је до закључка да се ове две групе говорника разликују у избору средстава за адаптацију стандарду.

Језичке варијабле подвргнуте испитивању биле су: место акцента, употреба локатива и употреба облика за исказивање футура I. Дијалекатске црте понуђених категорија обележја су говора извесног броја ученика у свим комуникативним околностима, док наставници бирају када ће користити дијалекат. У том избору наставници најчешће прибегавају измени места акцента, а ученици мењају облике футура I. Заједничко обема групама јесте да стандардна употреба локатива не представља потешкоћу с обзиром на то да се најмањи број говорника определио за измене овог облика, што би значило да га сами употребљавају шире од формалне комуникације. Овакви резултати потврдили су Ивићева предвиђања о развоју нишког говора који је све више упућен на стандард, по којима се деклинација уравнотежава са новоштокавском, док се акценат креће неким својим путем.

4.3. Још једна анализа употребе понуђених облика показала је да ученици користе неку врсту интердијалекта, који подразумева мешавину дијалекатских форми и ликова прилагођених стан-

дардном српском језику. Отвара се питање да ли је такав идиом будућа слика нишког говора или само фаза која ће трајати све док је одрастање и образовање не преобрази у слику говора нишких наставника, који у већој мери обележавају елементи из стандардног српског језика.

Литература

- Бошњаковић, Жарко (ур.) *Говор Новог Сада, свеска 1: Фонетске особине*. Лингвистичке свеске 8. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику, 2009.
- Бошњаковић, Жарко (ур.) *Говор Новог Сада, свеска 2: Морфолошке особине. Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине* Ур. Лингвистичке свеске 9. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику, 2011.
- Белић, Александар. „Дијалекти источне и јужне Србије.“ *Српски дијалектолошки зборник* књ. I изд. Београд: Српска краљевска академија (1905).
- Виденов, Михаил. *Диглосијата. С оглед на бугарската езикова ситуација*. Софија: Академично издателство „Марин Дринов“, 2005.
- Виденов, Михаил и Боян Байчев. *Велико-Търновският език – Социолингвистическо проучване на великотърновската градска реч*, второ преработено издание. Велико Търново: Абагар, 1999.
- Виденов, Михаил, *Езикът на града*, Софија: Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2010.
- Грковић-Мелџор, Јасмина. „Диглосија у старосрпској писмености.“ *Животи и дело академика Павла Ивића*, Београд – Нови Сад – Суботица: САНУ – Матица српска – Филозофски факултет, Градска библиотека, Суботица – Институт за српски језик САНУ (2004): стр. 391–401.
- Димитрова, Евгения. *Диглосијата в град Криводол (социолингвистично иследване)*. Софија: Хебър, 2004.
- Ивић, Павле. „Дијалектолошка проучавања говора призренско-тимочке зоне.“ *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*, Зборник радова са научног скупа (Нишка Бања, јуна 1992), Ниш: Филозофски факултет у Нишу – Институт за српски језик САНУ Београд – Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу (1994): стр. 55–71.
- Ивић, Павле. *Преглед историје српског језика*. Целокупна дела књ. VIII, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1998а.
- Ивић, Павле. „Предговор.“ *Пол-Луј Тома, Говори Ниша и околних села*. Ниш: Просвета, Београд: Српски дијалектолошки зборник књ. XLV, Институт за српски језик САНУ (1998б): стр. 11–13.
- Јањић, Марина и Илијана Чутура. *Простор, време, друштво – сусрећи у језику*. Јагодина. Педагошки факултет, 2012.
- Јовић, Душан. „Социолингвистички фактори језичких промена у жупском говору.“ *Књижевности и језик* 26/2–3 (1979): стр. 243–251.

- КАРАЦИЋ, Вук. *Српски рјечник (1818)*. Дела Вука Караџића. Ивић, Павле (прир.). Београд: Просвета – Нолит, 1987.
- МИЛОРАДОВИЋ, Софија. „Говорни тип града – „комуникацијска стратегија“ и „идентификацијска пракса“ у Србији данас.“ *Тополињска, Зузана и др. (ур), Релацијама село < > град на словенској територији денес (лингвистичко-социолошка анализа)*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, Истраживачки центар за ареална лингвистика (2016): стр. 77–92.
- МИХАЛОВИЋ, Јован. *Лесковачки говор*. Лесковац: Библиотека Народног музеја, 1977.
- МОСКОВЉЕВИЋ, Милош. „Неколико речи о београдском говору.“ *Zbornik Filoloških i lingvističkih studija: Aleksandru Beliću povodom 25-godišnjice njegova naučna rada posvećuju njegovi prijatelji i učenici*. Београд: С. В. Свијановић (1921): стр. 132–140.
- РАЛИЋ, Љубиша. „Градски говори.“ *Говор Новог Сада, свеска 1: Фонетске особине*. Бошњаковић, Жарко (ур.). Лингвистичке свеске 8. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику (2009): стр. 31–46.
- РЕМЕТИЋ, Слободан. „Српски призренски говор.“ *Српски дијалектолошки зборник, XLII*. Београд: САНУ, Институт за српски језик (1996): стр. 319–614.
- СТАНКОВИЋ, Станислав. „Градски власотиначки говор(и) – социолингвистички процеси (опште карактеристике).“ *О српским народним говорима*. Дани духовног преображења IV (Научни скуп, Деспотовац, 21–22. 8. 1996), Деспотовац (1997): стр. 167–179.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. „Ђаковачки говор.“ *Српски дијалектолошки зборник, XI*, Београд: САНУ, Институт за српски језик (1950): стр. 1–152.
- ТОМА, Пол-Луј. *Говори Ниша и околних села*, Ниш: Просвета, Београд: Српски дијалектолошки зборник XLV, Институт за српски језик САНУ, 1998.
- ТРАЈКОВИЋ, Татјана. „Ситуациона употреба стандарда код носилаца дијалекта.“ *Годишњак за српски језик 13* (посвећен проф. др Слободану Реметићу), година XXVI. Ниш: Филозофски факултет (2013): стр. 549–561.
- ТРАЈКОВИЋ, Татјана. „Диглосија у српским дијалектима – степен испитаности.“ Ковачевић, Милош (ур.), *Српски језик, књижевност, уметност. (Српски) језик у комуникативној функцији*. Зборник радова са XI међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 28 – 29. X 2016. године, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет (2017): стр. 167–178.
- ЋУПИЋ, Драго. „Дијалекти.“ *Српски језик на крају века*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Службени гласник (1996): 159–170.
- IVIĆ, Milka. „Језичка индивидуалност града.“ *Izraz knj. XVIII, sv. 8–9, godina IX* (1965): стр. 740–747.
- JOVIĆ, Dušan. „Књижевни језик и urbani idiom.“ *Jezik u savremenoj komunikaciji: tribina*. Београд: Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu (1983): стр. 34–52.
- LABOV, William. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972.

- MAGNER, Thomas F. and Ladislav Matejka. „Word accent in modern Serbo-Croatian.“ University Park, London: Pennsylvania State University Press (1971): str. 206–210.
- MAGNER, Thomas F. „Gradski dijalekti u Jugoslaviji.“ *Argumenti* 1–2 (1983): str. 187–195.
- MAGNER, Thomas F. „A Century of the Niš Dialect.“ *Papers in Slavic Philology* 5. B.A. Stoltz, I. R. Titunik and L. Doležel (ed.). University of Michigan (1984): str. 133–145.
- RADOVANOVIĆ, Milorad. „Naše glavne jezičke teme.“ *Naše teme* 5 (1982): str. 813–822.
- TRAJKOVIĆ, Tatjana. „Socio-linguistic research of the dialect of Preševo in the south of Serbia.“ *Baltistica* 51 (2). Universitas Vilnensis, Facultas Philologiae (2016): str. 379–396.
- TRAJKOVIĆ, Tatjana. „Niš speech in the light of the newest sociolinguistic research.“ *Теме – часопис за друштвене науке* 1, година XXI. Ниш: Универзитет у Нишу (2017a): стр. 41–54.

Татјана Г. Трајкович

ГОВОР НИША СКВОЗЬ ПРИЗМУ ДИГЛОССИВНОСТИ

Резюме

В работе дан анализ говора учителей и учеников в средних школах в Нише, который лингвогеографически принадлежит к призренско-тимокской диалектной области, а более точно призренско-южноморавскому диалекту, но как городская среда отличается от говоров сельских местностей в его окрестности. Исследование проводится на основании анонимной анкеты, которая содержит вопросы об отношении к диалекту и о его месте в коммуникации, в то время как вторая часть анкеты относится к конкретному употреблению диалектных и стандартных форм сербского языка в различных коммуникативных обстоятельствах. Полученные данные анализируются квантитативным и квалитативным методами. Статистическая обработка охватывает следующие элементы: отношение к диалекту, употребление диалектных форм во всех ситуациях, употребление стандартных форм или форм приспособленных к стандарту во всех ситуациях, употребление языковых форм в зависимости от пола и употребление стандартных форм или форм приспособленных к стандарту в официальных обстоятельствах. Дескриптивным методом были обработаны все результаты, что привело к описанию всех основных форм исследуемых идиомов, отличий между двумя группами и образа современного нишского вернакулара с позиции диглоссивного поведения отобранных групп говорящих. Оказалось, что учителя более часто решаются на изменение кода при приспособлении собеседнику. Они в большинстве случаев приспособливают место ударения. Это указывает, что диалектное место ударения является важным свойством говора учителей в неофициальных ситуациях. После того, учителя решаются на изменение в высказывании футура I, а это указывает, что аналитические формы *энклитика (+ да) + презент*

также представляют собой особенность говора учителей. Ученики чаще всего решаются на приспособление форм высказывания футура I, и это показывает, что конструкция *энклитика (+ да) + презент* является важной особенностью идиома учеников. Затем следует место ударения, которое является диалектным в неофициальных обстоятельствах коммуникации. Самое маленькое количество говорящих обеих групп решается на изменение в употреблении локатива. Такое состояние приводит нас к выводу, что учителя и ученики и в неконтролируемом говоре в большой степени используют стандартные формы локатива, т.е. они их редко заменяют формами аккузатива или общего падежа, как важного показателя призренско-тимокских говоров.

Исследование диглоссивного поведения двух групп жителей Ниша указывает на наличие своего рода интердиалекта, особенно замечаемого у учеников. Ученики одновременно используют стандартные и диалектные формы, несмотря на собеседника, и это является основной характеристикой этого идиома.

Этой работой представлен только один сегмент нишского городского говора, который следует более подробно исследовать применением других методов.

Ключевые слова: сербский язык, призренско-тимокская диалектная область, говор Ниша, говор города, диглоссия, изменение кода.

Tatjana G. Trajković

NIŠ SPEECH THROUGH THE PRISM OF DIGLOSSIA

S u m m a r y

This paper presents an analysis of the speech used by teachers and pupils in high schools in Niš, which linguistically and geographically belongs to the Prizren-Timok dialect area, and in a narrower sense to the Prizren-South Moravian dialect. Yet, it differs as an urban environment from the nearby rural speeches. The examination was done on the basis of an anonymous questionnaire which contained questions on the attitudes towards the dialect and its place in communication, while the other part of the questionnaire was related to the practical use of dialectal and standard forms of the Serbian language in different communicative circumstances. The data received were analyzed after the quantitative and qualitative methods. The statistic analysis contained the following segments: the attitudes towards the dialect, the use of dialect forms in all situations, the use of standard forms or those adapted to the standard in all situations, the use of linguistic forms according to gender and the use of standard forms or those adapted to the standard in formal circumstances. The descriptive method was used to analyze all the results, which led to the description of the basic characteristics of the observed idioms, the difference between the two groups and the portrait of the modern Niš vernacular from the angle of diglossia of the chosen groups of speakers. It was shown that the teachers decide to change the code more often when adapting to the interlocutor. In those cases, they usually adapt the place of accent which points to the fact that the dialectal place of the accent is an important characteristic of the speech of teachers in informal situations. In addition, the teachers decide to

change the manner in which they use the Future Tense I, which shows that the usage of the analytic forms *enclitic (+ da) + the Present Tense* is also a characteristic of the teachers' speech. The students most often decide to adapt the Future Tense I forms, which would mean that the construction *enclitic (+ da) + the Present Tense* is an important characteristic of the students' speech. Furthermore, the place of the accent in a speech unit, which refers to the dialect in informal circumstances of communication, is also an important characteristic. Both speaker groups rarely decide to change the use of the locative case in speech. Such a state leads to the conclusion that both teachers and students use the standard form of the locative case in uncontrolled speech, that is, they rarely interchange it with the forms of the accusative case or the general case which marks it as an important characteristic of the Prizren-Timok speech.

The analysis of the diglossic behavior of the two groups of Niš speakers pointed to the fact that there is a certain type of interdialect, which is especially noticeable in the group consisting of students. They use the standard and dialectal forms at the same time regardless of the interlocutor and that would be the basic characteristic of this idiom.

Only one segment of Niš city speech is presented in this paper and it should be examined further and in greater detail, by using different methods.

Keywords: Serbian language, Prizren-Timok dialect area, Niš speech, city speech, diglossia, code switching.